

EL "TAPÍS DE LA CREACIÓ" DE LA CATEDRAL DE GIRONA, I EL BEAT DE TORÍ PROBLEMES DE CRONOLOGIA

En l'estudi que vaig publicar sobre l'anomenat tapís de la Creació de la Catedral gironina¹ es plantejava el problema de la cronologia del brodat que, a través de les anàlisis iconogràfiques crec s'ha de posar durant les dues primeres dècades del segle XII. He vist, però, que sempre que accidentalment es cita el brodat, segueix la tendència a situar-lo encara, a finals del segle XI, potser per l'arcaisme de la seva iconografia i, sobretot, dels models dels tres cicles històrics o cosmològics que el formen, si bé, el que fa referència la invenció de la Creu, presenta prou elements tardans com per no dubtar en un segle XII inicial, encara que originàriament les miniatures que l'inspiraren eren bastant més velles, fins i tot, possiblement, de temps carolingis, com es demostrava.

L'evident reproducció dels vents del brodat de la Creació, en la miniatura del mapa mundi del manuscrit del Beat de la Biblioteca de Torí,² podria aportar-nos nous elements pel problema d'aquesta cronologia. És molt interessant que mai s'ha parlat d'aquesta dependència entre el manuscrit i el brodat, encara que els autors que han estudiat —o simplement citat— el manuscrit, d'una manera o d'altra, fan referència a la semblança del tema, sense interferir-ne cap dependència. Així, Cid,³ quan descriu el mapa mundi

¹ P. DE PALOL, *Une broderie catalane d'époque romane: La Genèse de Gérone*, "Cahiers Archéologiques", vols. VIII i IX, París, 1956 i 1957.

² Bibliografia completa sobre el Beat de Torí, en *L'art Roman. Exposition organisée par le Gouvernement Espagnol sous les auspices du Conseil de l'Europe. Catalogne*, Barcelona-Santiago de Compostela, 1961, pàg. 71, n.º 97 (J. A.).

³ CARLOS CID i ISABEL VIGIL, *El Beato de la biblioteca de Turin, copia romànica catalana del Beato mozàrabe leonés de la catedral de Gerona*, ANALES DEL I. E. G., XVII, 1964-1965, pàg. 219.

del Beat de Torí diu textualment «*En los ángulos el miniaturista aprovechó para colocar cuatro figuras alegóricas de los vientos en forma de hombres desnudos cabalgando sobre pellejos —como si fueran caballos cogiéndolos por el rabo—. ...El detalle es privativo del TU (manuscrit de Torí) no se halla en G (en Beat de Girona), pero tampoco en ningún otro manuscrito (del Beat), y en todo caso convendría recordar que es tema corriente en el románico, y que se encuentra en el famoso bordado llamado Tapiz de la Creación, actualmente en el Museo de la Catedral*». Després, d'això, no es fa cap mena de relació entre el brodat i el manuscrit.

Més tard, Kitzinger, en estudiar les representacions del mapa mundi i la roda de la fortuna, en un mosaic de l'església de Sant Salvador de Torí, quan analitza els vents cardinals posats en els angles, com en el tapís de Girona, fa al·lusió al mateix tema en el mapa mundi del Beat de Torí, i cita, entre altres exemples, també el brodat de la Creació, lamentant la impossibilitat de relacionar el manuscrit i el mosaic⁴ i sense fer cap mena de concatenació entre el brodat i el manuscrit. Si bé, crec, queda evident, que el manuscrit no va poder inspirar el mosaic, probablement perquè encara no era a Torí quan el mosaic es va fer ja que només hi ha notícies de l'existència a Torí del manuscrit, des del segle XVIII,⁵ i per altra part, l'esquema de l'home nu sobre un bocoi, clarament típic de Girona, no és gens freqüent en la iconografia romànica i només en vaig poder citar un únic paral·lel,⁶ i és totalment diferent dels angelots vestits del mosaic de Torí.⁷

No crec que existeixi cap mena de dubte que el copista de les miniatures del Beat de Torí, a Girona, tenia davant dels ulls i coneixia bé el brodat de la Creació, i en el moment en què en el seu mapa mundi li sobrava espai en els quatre angles, en fer el cercle de mapa menys aplastat que en l'original del Beat del segle X, va posar-hi els quatre vents copiant-los del brodat de la Creació, i en això introduïa una novetat clara en totes les repre-

4 ERNST KITZINGER, *World map and Fortunes wheel: A medieval mosaic floor in Turin*, "Proceedings of the American Philosophical Society", 117, n.º 5, cot 1973, pàg. 357, nota 81, i pàg. 360, nota 101, fig. 12.

5 KITZINGER, pàg. 358, nota 82; CID-VIGIL, pàg. 168, també cita la primera notícia del Beat a Torí, en el segle XVIII, segons Pasini.

6 PALOL, Mosaic de Sant Genès de Thiers, fig. 9.

7 KITZINGER, cit., fig. 7.

Catedral de Girona. Museu. "Tapis de la Creació", detall. Segle XII.

Imatges dels vents cardinals del mapa mundi del Beat de Torí.
(Torí. Biblioteca Nacional. Fol. 38 revers).

sentacions de mapa mundi de tots els manuscrits coneguts del Beatus⁸ on mai no es posen aquestes imatges dels vents, únicament en el famós Beat de S. Sever,⁹ de París (Bibl. Nat. MS. lat 8878) s'escriuen els noms de 12 vents, sense imatges, i en el Beat de París (Bibl. Nat. Ms. n. a. lat. 1366), del segle XII tardà, s'hi posen vuit mitges figures de vents, però d'una esquematització romànica totalment diferent del Beat de Torí. La tradició prerromànica no representava els vents cardinals en el mapa mundi, i les úniques anomalies dels dos manuscrits romànics de París, no tenen entre elles cap mena de relació, el que vol dir que no depenen de cap prototipus, ni el de Torí s'ha de vincular als altres dos romànics, sinó a la presència d'un model, també romànic, però evidentment més antic en la iconografia del brodat de Girona.

És clar, doncs, que els vents dels brodat de la Creació varen inspirar al miniaturista del Beat de Torí, però que aquest manuscrit no va tenir cap mena d'influència en els mosaics de Sant Salvador de Torí, com per altra part, ha vist ben justament, Kitzinger.

La filiació d'aquestes imatges, per a nosaltres, tenen el gran interès de donar-nos dates ben concretes sobre la presència a la catedral de Girona, del tapís de Creació en el moment en què es féu la còpia del Beatus del segle X que donà lloc al manuscrit avui a Torí. Això vol dir que probablement el brodat va ésser fet per a la Catedral de Girona i que hi va estar des del mateix moment de la seva fabricació. I, per altra banda, que era anterior al manuscrit de Torí, ja que es fa molt difícil creure que brodat i manuscrit haguessin pogut tenir un mateix model per les figures dels vents cardinals.

Ara bé, en quin moment en féu la còpia del Beat de Torí? De tenir aquesta dada, podríem posar, amb tota seguretat, el moment de la fabricació del brodat de la Creació.

I, aquí, tornen els dubtes i els problemes. Quasi tots els investigadors, seguint a Neuss,¹⁰ posen les il·luminacions del Beat de To-

⁸ KITZINGER, pàg. 356, nota 77; MILLER, K. *Mappaemundi: Die ältesten Weltkarten* (Stuttgart, 1895-1898); C. R. BEAZLEY, *The Dawn of Modern Geography*, 2 (Londres, 1901), pàg. 549; M. DESTOMBES, *Mappemondes A. D. 1200-1500, "Imago Mundi"* Supp. IV, 1 (Amsterdam, 1964).

⁹ KITZINGER, pàg. 358 i notes 86 i 87.

¹⁰ KITZINGER, pàg. 357 i nota 81. La cita de la conegudíssima obra de Neuss W. és *Die Apokalipse des hl. Johannes in der altspanischen und altchrislichen Bibel-Illustrations* (Münster, 1931), pàg. 42.

rí als voltants del 1100, és a dir, al pas del segle XI al XII. L'únic que diu que és ben clarament del segle XII, avançat, és Cid en el seu estudi ja citat,¹¹ el mateix que en el catàleg de l'exposició d'art romànic del Consell d'Europa, a Barcelona, de l'any 1961.¹² Si bé, darrerament M. Mundó és més prudent i el dona com dels segles XI-XII, en el recent catàleg de manuscrits dels comentaris a l'Apocalipsi del Beatus.¹³

La primera data i notícia que tenim de la presència a Girona, i a la Catedral, del manuscrit del Beat del 975, es troba en el testament de Joan, *caput scholas*, de la catedral, del 6 d'octubre de 1074¹⁴ en el que dona a la catedral, entre altres llibres, una exposició de l'Apocalipsi, que s'ha identificat amb el manuscrit i, fins i tot, Ainaud pensa que Joan podria haver estat l'autor dels díctics llatins amb lletra carolíngia que acompanyen a algunes miniatures i que es varen copiar en el text del manuscrit de Torí, prova, si no fos prou eloqüent la fidelitat i semblança de les miniatures de l'origen gironí del Beat de Torí.

Així, la data del 1078, seria molt important per assenyalar el moment a partir del que es pogué copiar, a l'escriptori de la catedral, el manuscrit del Beat i, per tant, moment en el que ja existia a la catedral el brodat de la Creació, com posa de manifest el mapa mundi, amb els vents imitant els del brodat.

Però, això no posa res en clar, desgraciadament, ja que es pot conjecturar que el capiscol Joan hauria pogut fer copiar el manuscrit abans de donar-lo a la biblioteca de la canònica de Girona, i per tant, la data del 1078 seria una data *ante quem*, o bé que 1078 o 1079, mort de Joan, senyala la presència a la catedral del manuscrit i la còpia és posterior a la mort de Joan, havent-se pogut portar a terme en anys successius, ja que no coneixem el temps que es necessitava per a copiar un manuscrit llarg i minucios en les

¹¹ CID-VIGIL, pàg. 168.

¹² *L'art Roman, Catalogne*, cit.

¹³ ANSCARIO M. MUNDÓ - MANUEL SÁNCHEZ MARIANA, *El comentario del Beato al Apocalipsis. Catálogo de los Códices*, Biblioteca Nacional, Madrid, 1976, pàg. 49, número 29. Amb bibliografia completa.

¹⁴ JAIME MARQUÉS CASANOVAS, *El "scriptorium" de la Seo de Gerona*. "Revista de Gerona", 73. 1975, pàg. 39. Del mateix: *Proyección del Beato de Gerona en el Arte*. Idem. pàg. 28; JOAN AINAUD, *Miniatura. Los orígenes y el arte mozárabe*. "Ars Hispaniae" XVIII. Barcelona, 1962, pàg. 32; CID VIGIL, cit.

seves il·lustracions, com és el dels comentaris de l'Apocalipsi del Beat.

D'una manera o d'altra, hem de posar tota aquesta cadena de fets dintre de la segona meitat del segle XI, o ja a principis del XII, ja que desconeixem, decididament, la data en què el manuscrit del Beat va arribar a mans del capiscol Joan, i la còpia es va poder fer perfectament, dintre del segle XII.

El que ens sembla segur, com hem dit, és la presència a la catedral de Girona, del brodat de la Creació des del moment en què fou fet. L'existència de l'escriptori que copià el manuscrit del Beat, i el fet que el tema dels vents capitals, fos copiat del brodat al manuscrit, sense que abans hagués estat en el manuscrit del segle X, en assegura que el brodat era ja, a Girona, i molt probablement fou fet per a la catedral. Això ens porta a reflexionar sobre l'origen de l'obra que va fabricar el brodat, i potser caldrà rectificar la nostra primera hipòtesi de treball, quan pensàvem que podria haver estat realitzat en un taller de la Seu d'Urgell per les conomicacions que té la peça amb l'antependi de La Seu, avui en el Victoria and Albert Museum de Londres, si bé creiem, ara, que l'antependi deu ésser posterior al brodat de la catedral de Girona.¹⁵

De totes maneres hi ha, encara, altres consideracions a fer i potser la més interessant és pensar que el brodat de la Creació de Girona malgrat la seva iconografia de tradició evidentment apocalíptica —si acceptem la nostra reconstrucció, a partir d'un propòsit sotèric expressat mitjançant dues formes teofàniques típicament apocalíptiques—¹⁶ no tradueix cap mena d'influència plàstica de les miniatures del Beat del segle X, com vàrem demostrar en el nostre estudi citat. S'han de buscar, evidentment, els models dels cicles iconogràfics del brodat, en les miniatures foranes, no hispàniques o mozàrabs, i mirar a l'Orient bizantinitzant, tan profundament hel·lenitzat pel cicle del Gènesi, o bé al món de la miniatura carolíngia pel menologi i per la història de la Creu, sense que, en cap detall, es tradueixi una influència de caire hispànic. La pregunta llavors, que immediatament se'ns suggereix, és de saber —en cas que el

¹⁵ PALOL, Cahiers VIII, cit. pàg. 208 i fig. 18.

¹⁶ PALOL. *En torno a la iconografía del bordado románico de la Creación de la Catedral de Gerona*. Homenaje a D. J. Esteban Uranga. Pamplona, 1971, pág. 395. També: *Elements clàssics en la iconografia del brodat de la Creació de la Catedral de Girona*. ANALS DE L'I. E. G.

brodat fos fet a Girona, com sembla—, si no hi havia encara a la catedral el manuscrit del Beat, o bé si l'*ordinator* de la riquíssima iconografia del brodat no el va veure, sobretot si pensem en dates tan apropades com sembla, entre la fabricació del brodat i la còpia del manuscrit que dóna lloc al Beat de Torí.

En tot altre ordre de valors, caldria analitzar el que podria significar el gust per la còpia d'un text de comentaris de l'Apocalipsi del Beat, en la primera meitat del XII, precisament a Girona, potser com a residu d'una espiritualitat hispànica, quan es brodava un programa iconogràfic tan ric, complexe i evidentment tan «europeu» com és el del Gènesi de Girona. No volem entrar en el joc d'influències espirituals que pugui significar aquest fet, com un moviment de balança entre Europa romànica, tan profundament influenciada pel món cristià del Baix Imperi, amb totes les conseqüents aportacions hellenístiques i bizantines orientals, com tradueix el brodat, i la tradició hispànica dita *mossàrab* amb la difusió cap a l'Occident europeu, dels programes dels comentaris de l'Apocalipsi que donà l'esclat dels manuscrits copiats en temps romànics i dels que és un exemple notable el manuscrit de Torí. Però creiem que cal que algun historiador del pensament medieval a Catalunya pensi en aquest fet concret.

PERE DE PALOL I SALELLAS

Universitat de Barcelona.
Institut d'Estudis Gironins.